

УДК 94(477+438): 002.2:061.22(=161.2) – 054.74 (477.83-25)“19/20”

*Юлія ПАВЛІВ***ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ
ТОВАРИСТВ ДЕПОРТОВАНИХ УКРАЇНЦІВ
МІСТА ЛЬВОВА**

Паралельно з процесами відновлення української державності в кінці 80-х – на початку 90-х років утворюються різноманітні суспільно-культурні товариства. Не залишились осторонь цих процесів й депортовані українці з Польщі: протягом 1989–1993 рр. після установчих зборів було утворено у Львові суспільно-культурні товариства “Лемківщина”¹, “Надсяння”², “Холмщина”³, “Любачівщина”⁴.

Одним із перших завдань переселенських товариств було згуртування, об’єднання людей, що походили з цих теренів. Тому у структурах товариств з’явилися районні осередки, а згодом такі ж товариства – в Тернополі, Луцьку, Рівному, Івано-Франківську, Києві. Основними напрямками їх діяльності були: збереження пам’яті про терени, популяризація історії про них серед ширшого кола населення, налагодження зв’язків, співпраця з українським осередками в Польщі, збереження та відновлення пам’яток, що свідчать про українську присутність⁵. Члени товариства відвідували історичні місця Надсяння, Лемківщини, Холмщини й Підляшшя, вшановували пам’ять вояків, які боролись за незалежність України (Української Галицької армії (УГА), Армії Української Народної Республіки (Армії УНР), Української повстанської армії (УПА)), та жертв масових поховань⁶.

Публікація спогадів, науково-популярних нарисів була складовою меморативних практик переселенських товариств. Мета статті – аналіз переселенських видань, завдяки якому можна простежити не лише активність товариств, їхню присутність у медійному просторі, а й певні канони пригадування.

Історіографія теми, попри значний суспільний резонанс, не надто широка. У наявних українських дослідженнях висвітлено, головню, політичну історію

¹ ЛОО Лемківщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lemky.lviv.ua/?page_id=2102

² Історія товариства. Надсяння. Львівське регіональне суспільно-культурне товариство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nadsyannya.org.ua/?page_id=492

³ Товариству “Холмщина” 20 років. – Львів: Край, 2010. – С. 3–4.

⁴ Кабачій Р. Товариству “Любачівщина” – 10 років [Електронний ресурс] / Р. Кабачій. – Режим доступу: http://lemky.com/32-tovarystvu_lybochivshina_10rokiv.html

⁵ Товариству “Холмщина” 20 років... – С. 3.

⁶ Історія товариства. Надсяння. Львівське регіональне суспільно-культурне товариство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nadsyannya.org.ua/?page_id=492

українсько-польського прикордоння ХХ ст., перебіг міжнаціонального конфлікту під час Другої світової війни, депортаційних акцій, матеріально-побутове облаштування в перші роки після приїзду в УРСР. У контексті українсько-польських відносин питання переселення вивчали Є. Пастернак⁷, І. Цепенда⁸, О. Савчук⁹. Соціально-економічні аспекти життя переселенців досліджували Д. Байкеніч¹⁰, О. Губанова¹¹, Т. Пронь¹², Т. Гонтар¹³, Г. Боднар¹⁴. Суперечливим питанням українсько-польського конфлікту, депортаціям присвячені також збірник, підготовлений в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича, “Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість”¹⁵, та спільно українськими й польськими науковцями матеріали конференції “Україна–Польща: важкі питання”¹⁶.

⁷ *Пастернак Є.* Нарис історії Холмщини і Підляшшя / Є. Пастернак. – Вінніпег; Торонто, 1989. – 465 с.

⁸ *Цепенда І.* Українсько-польські відносини 40–50-х років ХХ століття: етнополітичний аналіз / І. Цепенда. – Київ, 2009. – 387 с.

⁹ *Савчук О.* Свої серед своїх. Депортація українців з Холмщини й Підляшшя у 1944–1947 рр. / О. Савчук. – Луцьк, 2012. – 240 с.

¹⁰ *Байкеніч Д.* Державна фінансова допомога українським переселенцям із Польщі, розселенням у східних областях УРСР у 1945–1947 рр. / Д. Байкеніч // Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Суми, 20 травня 2011 р.) / [за заг. ред. С. Дегтярьова]. – Суми: СумДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 47–50; *Його ж.* Кількість та місця розселення депортованих українців Польщі у східних областях УРСР (друга пол. 1940-х рр.) / Д. Байкеніч // Народознавчі зошити. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2013. – Вип. 2(110). – С. 231–237.

¹¹ *Губанов О.* Проблема забезпечення житлом українського населення, депортованого з Польщі у південну Україну в 1944–1945 роках / О. Губанов // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. – Київ, 2010. – Вип. 36. – С. 87–95; *Його ж.* Розселення українського населення депортованого з Польщі у Херсонську область в 1944–1945 рр. / О. Губанов // Там само. – Вип. 31. – С. 118–125.

¹² *Пронь Т.* Депортовані з Польщі українці на тлі повоєнного повсякденного життя колгоспників східних областей Української РСР / Т. Пронь // Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р.) / [упоряд.: О. Лукашевич, Т. Нагайко]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 171–174.

¹³ *Гонтар Т.* Адаптація українських переселенців з Польщі у південних областях України 1944–1946 рр. з позиції історії повсякденності / Т. Гонтар // Там само. – С. 174–176.

¹⁴ *Боднар Г.* “Там було добре і тут є непогано жити”: особливості історичної пам’яті українців переселених із Польщі / Г. Боднар // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2007. – Вип. 2: Депортація 1944–1951. – С. 20–36.

¹⁵ *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість.* – Львів, 2007. – Вип. 2: Депортації 1944–1951. – 294 с.

¹⁶ *Україна–Польща: важкі питання: матеріали IV Міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни”* (Варшава, 8–10 жовтня 1998 р.). – Варшава: Тирса, 1999. – Т. 4. – 348 с.; *Україна–Польща: важкі питання: матеріали IX–X Міжнародних наукових семінарів істориків “Українсько-польські*

У польській історіографії є великий масив праць, присвячених переселенню поляків із та на Схід СРСР¹⁷ або ж різним аспектам операції “Вісла”, зокрема в контексті українсько-польських взаємин¹⁸, які також здебільшого присвячені політичній історії. Однак варто зауважити, що в Польщі інтенсивніше розвивається міждисциплінарний напрям. Наприклад, П. Трещинська вивчала формування колективних уявлень, конструювання спогадів депортованих переселенців із Лемківщини по обидва боки кордону¹⁹. Подібне творення схеми колективних спогадів поляків-переселенців у Казахстані здійснила В. Куделя-Свйонтек²⁰.

Після налагодження зв'язків між львівськими, тернопільськими й івано-франківськими товариствами в червні 1992 р. у Тернополі відбувся I Всеукраїнський конгрес лемків, утворено міжобласне (згодом Всеукраїнське товариство) “Лемківщина”. Новостворене товариство ініціювало налагодження контактів із лемками США, Канади, Словаччини та Польщі, завдяки чому в жовтні 1993 р. у Львові пройшов I Світовий конгрес лемків Світової федерації Лемківщини (з 1997 р. перейменована на Світову федерацію українських лемківських об'єднань (СФУЛО))²¹.

Такі ж організаційно-координаційні процеси відбулись і в холмсько-підляських товариствах, найвищий організаційний орган яких – Всеукраїнська громадська організація “Конгрес українців Холмщини і Підляшшя”. Протягом 1994–2004 рр. відбувалися такі світові конгреси українців Холмщини і Підляшшя: 17–21 вересня

відносини під час Другої світової війни” (Варшава, 6–10 листопада 2001 р.) / [відп. ред. М. Кучерепа]. – Луцьк: ВМА “Терен”, 2004. – Т. 9. – 496 с.; Україна–Польща: важкі питання. Матеріали XI Міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини під час Другої світової війни” (Варшава, 26–28 квітня 2005 р.). – Варшава: Тирса, 2006. – Т. 10. – 370 с.

¹⁷ Czerniakiewicz J. Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1948 / J. Czerniakiewicz. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. – 263 s.; Ciesielski S. Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim / S. Ciesielski, G. Hryciuk, A. Srebrakowski. – Toruń: Wyd-wo A. Marszałek, 2003. – 508 s.; Exodus: deportacje i migracje (wątek wschodni). Stan i perspektywy badań / [pod red. Marcina Zwolskiego]. – Warszawa; Białystok: Instytut Pamięci Narodowej, 2008. – 164 s.; Ciesielski S. Polacy w Kazachstanie w latach 1940–1946. Zesłancy lat wojny. – Wrocław: W Kolorach Tęczy, 1997. – 314 s.; Kuczyński A. Polacy w Kazachstanie: zesłania – dziedzictwo – nadzieje – powroty / A. Kuczyński, J. Kamocki. – Krzeszowice: Wyd-wo Kubajak, 2014. – 544 s.

¹⁸ Filar W. Przed akcją “Wisła” był Wołyń / W. Filar. – Warszawa: Światowy Związek Armii Krajowej Okręg Wołyń. – 186 s.; Akcją “Wisła” / [pod. red. J. Pisuńskiego]. – Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, 2003. – 219 s.

¹⁹ Trzszczyńska P. Łemkowszczyzna zapamiętana. Opowieści, Przesłości Przesztrzeni / P. Trzszczyńska. – Kraków: Wyd-wo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. – 437 s.

²⁰ Kudela-Świątek W. Odpamiętane: o historii mówionej na przykładzie narracji kazachstańskich Polaków o represjach na tle narodowościowym i religijnym / W. Kudela-Świątek. – Kraków: Universitas, 2013. – 372 s.

²¹ Лемки в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lemky.org.ua/nasha-istoriia/istoriia-lemkiv/323-lemky-v-ukraini>

1994 р. – у Львові й Холмі, 19–21 вересня 1997 р. – у Рівному, 19–21 вересня 2000 р. – в Луцьку, 19–21 вересня 2004 р. – у Львові й Холмі²².

Для кращої координації переселенських товариств 1999 р. було утворено Об'єднання товариств депортованих українців (ОТДТ) “Закерзоння” у Львові на чолі з В. Середою, до якого ввійшли Івано-Франківські суспільно-культурні обласні товариства “Бойківщина” та “Надсяння”, Рівненське суспільно-культурне товариство “Забужжя”, Волинське обласне ветеранське громадсько-культурне товариство “Холмщина”, Тернопільське обласне суспільно-культурне товариство “Надсяння”, Івано-Франківські обласні суспільно-культурні товариства “Бойківщина” та “Надсяння”, Львівське обласне суспільно-культурне товариство “Любачівщина”, Львівське регіональне суспільно-культурне товариство “Надсяння”, Львівське обласне суспільно-культурне товариство “Холмщина” та Львівська обласна організація Всеукраїнського товариства “Лемківщина”.

Активне заповнення “білих плям” історії в 90-х роках сприяло організації різноманітних конференцій, як краєзнавчих, так і міжнародних. Активізації досліджень – вихід у Львові документального тритомника “Депортація. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.”²³. У 1991 р. було проведено Міжнародну наукову конференцію “Проблеми переселення і депортації українського і польського населення в 1944–1953 роках”, яку організували Львівська обласна організація “Меморіал”, Інститут суспільних наук НАН України (з 1993 р. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), Львівський державний університет ім. І. Франка (нині Львівський національний університет ім. І. Франка (ЛНУ ім. І. Франка)), суспільно-культурні товариства депортованих українців. 1997 р. у ЛНУ ім. І. Франка також проведено міжнародну конференцію, присвячену 50-річчю операції “Вісла”. Матеріали цієї та інших конференцій згодом були опубліковані. Крім виступів науковців, на ній прийнято заяву-відозвугу до Верховної Ради і Президента України щодо статусу депортованих, яка з різними видозмінами приймається та надсилається і досі²⁴.

Члени львівського суспільно-культурного товариства “Холмщина” брали участь у підготовці тритомного видання “Від депортації до депортації”, зокрема подали спогади до другого тому збірника²⁵.

Спільною інформаційною платформою для товариств зі Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Луцька, Києва, Рівного, що входять в ОТДУ “Закерзоння”, є “Інформаційний бюлетень”, який виходить двічі на рік із 1999 р. Редакція

²² Гук Б. Стара і нова Холмщина. Розмова з Миколою Онуфрійчуком, головою Товариства “Холмищина” м. Луцька / Б. Гук // Наше слово. Об'єднання українців у Польщі (Варшава). – 2013. – Ч. 11. – 17 березня.

²³ Депортація. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи. Матеріали. Спогади: у 3 т. / [упоряд. Ю. Сливка]. – Львів, 1996. – Т. 1: 1939–1945 рр. – 752 с.

²⁴ Депортовані українці за Порошенка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nadsiania.at.ua/news/deportovani_ukrajinci_za_poroshenka/2014-05-13-57

²⁵ Макар Ю. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи / Ю. Макар, М. Горний, В. Макар, А. Салюк. – Чернівці: Букрек, 2011. – Т. 2: Спогади. – 900 с.

журналу розташована у Львові, в товаристві “Закерзоння”. Першими головними редакторами та відповідальними секретарями були: М. Герасимович (голова Львівського суспільно-культурного товариства “Любачівщина”) та З. Бурий (активний член суспільно-культурного товариства “Надсяння”), В. Бадяк (заступник голови суспільно-культурного товариства “Надсяння”) і Л. Ходань²⁶.

Назва журналу “Інформаційний бюлетень” вказує на специфіку видання – звід новин, які стосуються всебічної діяльності товариств депортованих. Це, зокрема, копії листів, резолюцій та звернень до Президента України, Верховної Ради України, прийнятих на Звітних конференціях ОТДУ у Львові²⁷ або на з’їздах Всеукраїнського товариства “Лемківщина” у Львові²⁸. У бюлетені міститься інформація про різноманітні культурні заходи, вшанування пам’яті в рубриках “З життя товариств”²⁹, “Вісті з рідного краю”³⁰ (перейменовано на “Вісті із Закерзоння”), “До наших святинь”³¹. Публікували також спогади, анотації нових видань, привітання та некрологи. Варто зауважити, що в перших номерах не завжди була рубрикація, але загалом містився такий же перелік інформації. Видання за обсягом доволі невелике – 15–20 сторінок формату А4.

Важливий культурний і видавничий осередок лемківської громади – це Фондація дослідження Лемківщини у Львові (ФДЛ), заснована в 1992 р. на базі Комітету по будівництву лемківської церкви в Музеї народної архітектури та побуту у Львові³². Згідно зі статутом, ФДЛ – “це громадська організація, яка здійснює свої функції в межах правил, встановлених законодавством України, розпоряджень Міністерства культури України і Дирекції музею народної архітектури та побуту у Львові, при

²⁶ Інформаційний бюлетень Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння”. – 2015. – Ч. 26. – Червень. – С. 20.

²⁷ *Середа В.* Засідання Координаційної Ради ОТДУ “Закерзоння”. Копія листа Президенту України п. Леоніду Кучмі / В. Середа // Інформаційний бюлетень Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння”. – 2003. – Ч. 9. – 13 липня. – С. 2; *Його ж.* Конференція ОТДУ у Львові. Звернення до президентів / В. Середа // Інформаційний бюлетень Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння”. – 2003. – Ч. 10. – 21 грудня. – С. 1–2.

²⁸ *Радь Т.* VI з’їзд Всеукраїнського товариства “Лемківщина”. Резолюція. Звернення / Т. Радь // Інформаційний бюлетень Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння”. – 2014. – Ч. 25. – Грудень. – С. 4–6.

²⁹ *Онуфрійчук М.* Хроніка наших днів / З життя товариств / М. Онуфрійчук // Інформаційний бюлетень Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння”. – 2015. – Ч. 26. – Червень. – С. 10–12.

³⁰ Вісті з рідного краю // Інформаційний бюлетень Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння”. – 2003. – Ч. 9. – 13 липня. – С. 11.

³¹ *Літковець О.* Урочистості в Турковицькому Свято-Покровському монастирі. До наших святинь / О. Літковець // Інформаційний бюлетень Об’єднання товариств депортованих українців “Закерзоння”. – 2014. – Ч. 25. – 25 грудня. – С. 11–12.

³² *Красовський І.* Фондація дослідження Лемківщини у Львові / І. Красовський // Народний лемківський календар 1994 / [упоряд. І. Красовський]. – Львів: В-во “Край”, 1994. – Ч. 10. – С. 53–71.

якому вона створена”³³. Основні напрями діяльності ФДЛ – не лише збереження, відновлення лемківських пам’яток, а й підготовка науково-популярних видань, їх реалізація та популяризація³⁴. Видавнича діяльність ФДЛ зосереджувалася в межах проекту “Бібліотека Лемківщини”. На 2016 р. “Бібліотека Лемківщини” видала самостійно або ж спільно з іншими лемківськими осередками понад 60 науково-популярних публікацій, частина з яких побачила світ завдяки фінансовій підтримці Об’єднанню лемків Канади (OLK), Організації оборони Лемківщини США (OOL)³⁵ або ж пожертвам приватних осіб.

Періодичне видання лемківської громади Львова, зокрема членів товариства “Лемківщина”, – це “Лемківський календар”, який виходить щорічно від 1994 р. Протягом 1994–2007 рр. упорядником журналу був І. Красовський, а головними редакторами – П. Когут, Д. Солинко, Я. Швягла. З 2007 по 2012 рр. упорядником була Л. Смерканич, з 2007 по 2014 рр. головним редактором – О. Кровицька, а з 2015 р. ще й М. Литвин.

“Лемківський календар”, окрім календарної частини, складається з великої кількості статей, тому його можна назвати науково-популярним виданням. Рубрики “Лемківського календаря” змінювались, але від перших номерів містилася хроніка подій попереднього року (діяльності товариства “Лемківщина”), привітання з нагоди ювілеїв, некрологи, спогади. Чималу частину календаря займають історичні розвідки, нариси про Лемківщину, науково-популярні нариси про поезію, культуру, рецепти, поезія, а в останніх номерах і повідомлення про книжкові новинки та презентації³⁶.

З ініціативи Л. Смерканич, за підтримки ФДЛ у Львові та Всеукраїнського товариства “Лемківщина” з 2007 р. майже щороку виходить літературно-художнє видання “Лемчатко”, головне завдання якого – популяризація лемківської культури серед наймолодших. У цьому щорічнику для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку публікують цікаві і повчальні історії, вірші про Лемківщину й Україну³⁷, частина з них написана лемківською говіркою (проставлені наголоси для правильного читання)³⁸, а також малюнки та дитячі твори. Під егідою “Бібліотеки Лемківщини”, крім “Лемківського календаря”, виходять окремі публікації, зокрема спогади, науково-популярні нариси, підготовлені переважно активними дітьми лемківських товариств³⁹, деякі з

³³ З історії Фундації дослідження Лемківщини у Львові. Статут ФДЛ // Лемківський календар 1995 / [упоряд. І. Красовський]. – Львів: В-во “Край”, 1994. – Ч. 11. – С. 120–122.

³⁴ Там само.

³⁵ *Красовський І.* Фундація дослідження Лемківщини у Львові... – С. 66–67.

³⁶ Лемківський календар на 2016 рік: альманах / [наук. ред. М. Литвин]. – Львів, 2015. – Ч. 65. – 252 с.

³⁷ *Смерканич Л.* Для друга – не шкода нічого / Л. Смерканич // Лемчатко. – Львів: “Скриня”, 2014. – Ч. 8. – С. 22–24.

³⁸ *Її ж.* Для гречной панянки / Л. Смерканич // Лемчатко. – Львів: “Скриня”, 2014. – Ч. 8. – С. 25–26.

³⁹ *Красовський І.* Незабуття Лемківщина у верхів’ї ріки Вислоки. Нариси про лемківські села Святокову Велику, Святокову Малу (Святківку), Свіржову Руську, Котань і Крампу / І. Красовський, А. Тавпаш / [наук. ред.: В. Кметь, А. Когут]. – Львів: “Думки світу”, 2014. – 164 с.

них видані самостійно за кошти авторів⁴⁰ чи спонсорської підтримки⁴¹. Друкований орган суспільно-культурного товариства “Любачівщина” – “Вісник Любачівщини”, який виходить щорічно з 1995 р. Його першими редакторами були Ю. Судин і його син А. Судин, згодом, із 2000 р., редколегія розширилася за рахунок М. Герасимович, Г. Горох та ін. В останні роки до складу редколегії входять: Н. Козій, Д. Мартинів, Б. Парадовський, Є. Пука, Ю. Судин⁴². Він, як і “Лемківський календар”, – це науково-популярне видання, що містить не лише інформацію про життя товариства, а й спогади, науково-популярні історичні розвідки. У ньому також друкуються члени товариств “Надсяння” та “Холмщина”. Тематично видання поділено на такі розділи: “Цікаво, актуально” (висвітлюються маловідомі факти з історії Закерзоння), “Вісті з товариства”, “Історія міст і сіл”, “Люди нашого краю”, “Були хлопці молоді” (спогади, нариси про вихідців із Любачівщини, які воювали в лавах УГА, УПА), “З архівів пам’яті”, “Історична довідка”⁴³.

У 2000 р. за редакцією Ю. Судина й А. Судина, але без грифу “Товариство Любачівщина”, з’явився ще один науково-популярний журнал “Наш край Любачівщина”, який містить подібні рубрики, що й “Вісник Любачівщини”, проте дещо більше публікацій з історії Закерзоння, визвольної боротьби краю⁴⁴. Ю. Судин сам або у співавторстві за власні кошти і завдяки спонсорській підтримці видавав історичні нариси⁴⁵, спогади⁴⁶, довідники⁴⁷.

Львівське обласне суспільно-культурне товариство “Холмщина” співпрацювало з такими дослідниками, як В. Сергійчук, В. Борисенко, М. Горний. Його активні діячі видавали пропам’ятні книги⁴⁸, збірники спогадів⁴⁹, історично-публіцистичні нариси⁵⁰. Менш активно та не завжди регулярно (можливо, через брак коштів)

⁴⁰ *Періг Р.* Немеркнучі перлини: лемківські приповідки / Р. Періг. – Львів, 2013. – 70 с.

⁴¹ *Мончак Л.* Лабова: Лемківське село нашої пам’яті / Л. Мончак, І. Полянєк, Н. Юськів. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 92 с.

⁴² Вісник Любачівщини / [ред.-упоряд. Н. Козій]. – Львів, 2014. – Вип. 21. – 103 с.

⁴³ Вісник Любачівщини / [ред.: Ю. Судин, А. Судин]. – Львів, 1995. – Вип. 1. – 85 с.

⁴⁴ Наш край Любачівщина / [ред.: Ю. Судин, А. Судин]. – Львів, 2000. – Вип. 1. – 156 с.

⁴⁵ *Судин Ю.* Закерзоння 1939–1947 (Лемківщина, Надсяння, Холмщина, Підляшшя). Хроніка подій / Ю. Судин, Д. Судин. – Львів: Сполом, 2006. – 276 с.; *Судин Ю.* Начерк до історії села Горайця на Любачівщині: нариси історії села / Ю. Судин. – Львів: Сполом, 2010. – 48 с.

⁴⁶ *Судин Ю.* Геройство і зрада. Оповідання і спогади / Ю. Судин. – Львів: Сполом, 2009. – 152 с.

⁴⁷ *Козій Н.* Поселення Любачівщини і суміжні поселення Томашівщини. Короткий довідник / Н. Козій, Ю. Судин, Ч. Герон. – Львів: Сполом, 2014. – Вип. 1. – 70 с.

⁴⁸ Книга пам’яті. До 60-річчя польсько-українських кривавих подій на Закерзонні / [упоряд. В. Процюк]. – Львів: Сполом, 2004. – 737 с.

⁴⁹ Сагринь: біль і печаль наша. Книжка свідчень / [упоряд. І. Банащук]. – Львів: Каменяр, 2007. – 47 с.; Дорога додому: спогади переселенця з Холмщини / [упоряд. С. Кубів]. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 92 с.

⁵⁰ *Літковець О.* Турковицька Божа Матір. Історія Холмського краю та події, пов’язані з Чудотворною іконою. – Львів: Камула, 2006. – 48 с.

товариства видавало власну періодику, але публікувало матеріали в “Інформаційному бюлетні” ОТДУ “Закерзоння” та “Віснику Любачівщини”, як і товариство “Надсяння”. Члени Львівського регіонального суспільно-культурного товариства “Надсяння” також друкували спогади⁵¹, науково-популярні видання⁵², співпрацювали з дослідниками Перемищини.

Більшість публікацій суспільно-культурних товариств, особливо в інформаційних бюлетенях, виходили невеликим накладом, але це пов’язано не лише із браком коштів, а й зі специфікою видань. Найперше вони орієнтувалися на вихідців із теренів Закерзоння, на їхніх дітей-внуків, а також загалом на всіх, хто цікавиться історією: “Наш часопис розрахований на людей, які були виселені з прадідівської землі, що залишилася за польсько-українським кордоном, для людей, життєве коріння яких, проросло там і там вони залишили багато пережитого. Але не тільки для них. Ми сподіваємося і на їх дітей та онуків, яким не байдужа доля краю, де родилися їхні батьки, де поховані їхні діди і прадіди, де залишені численні пам’ятники культури і архітектури, що потребують догляду і опіки, бо це частина нашої і загальної людської культури. Ми надіємося також, що читач, який, може, і не прямо причетний до тих земель, але цікавиться історією і культурою свого народу...”⁵³.

Незважаючи на задекларовану широку аудиторію, на жаль, у видання такого спрямування здебільшого дописують і їх купують ті ж переселенці або науковці, які досліджують ці терени. Загалом нижчий інтерес спостерігається до Закерзоння серед дітей та внуків, що пов’язано з особливостями збереження й передачі історичної пам’яті. Соціологічні опитування серед дітей і внуків переселенців, які провела авторка статті, довели, що місця народження їхніх родичів слугує емоційним зв’язком, нагадуванням про них. Він не має такого ж символічного значення, як образ “малої вітчизни” для самоіндетифікації переселенців. Поодинокими винятками є внуки переселенців, які вважають Лемківщину також “малою батьківщиною”⁵⁴.

Прорахунки гуманітарної політики, відсутність належної державної підтримки та часткова закритість переселенських товариств не сприяють популяризації їхніх видань, які здебільшого залишаються невідомими для широкого загалу країни. Через проблеми з фінансуванням особливо періодика суспільно-культурних товариств виходить невеликим накладом, а відтак не завжди є в бібліотеках. Наприклад, у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника наявні лише 7 номерів (від 9 до 15 випуску) “Інформаційного бюлетеня” ОТДУ “Закерзоння”. Дещо краще

⁵¹ *Ференц В.* Завжди вітер дув у очі... розповідь депортованого із Радомна / В. Ференц. – Львів: Растр-7, 2009. – 139 с.; Корманичі й Фредропіль на Перемишльщині: документи, дослідження, спогади, анотації, коментарі, світлина / [упоряд.: О. Гринишин, М. Майданський та ін.]. – Львів: Високий Замок, 2009. – 327 с.

⁵² *Кривуцький І.* “Добровільне” переселення українців з Надсяння (1944–1946 рр.) / І. Кривуцький. – Львів, 2003. – 36 с.

⁵³ *Судин Ю.* До читачів Вісник Любачівщини / [ред.: Ю Судин, А. Судин]. – Львів, 1995. – Вип. 1. – С. 4.

⁵⁴ *Павлів Ю.* Образ “малої вітчизни” в історичній пам’яті переселенців із Холмщини та Лемківщини / Ю. Павлів // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / [відп. ред. М. Литвин]. – Львів, 2015. – Вип. 8. – С. 170–173.

забезпеченні бібліотеки “Вісником Любачівщини” та “Лемківським календарем”. Проте їх можна також придбати в самих товариствах, де є невеликі книгозбірні.

На протигагу товариствам переселенців у Львові, які отримують незначну фінансову підтримку, а відтак залишаються не надто відомими широкому загалу, активніше функціонують польські суспільно-культурні товариства. Наприклад, Товариство польської культури Львівщини, що має дуже розгалужену структуру (21 регіональне відділення), або ж Союз поляків “Білий орел”⁵⁵. Ці товариства отримують значну матеріальну підтримку урядових і приватних польських організацій. Після відновлення незалежності значну допомогу цим товариствам надавали організації “Wspolnota polska”, Товариство шанувальників Львова, Фонд допомоги полякам на Сході та низка інших⁵⁶.

Активними членами переселенських товариств переважно є люди похилого віку (1930–1940-х років народження), які, намагаючись зберегти пам’ять про втрачені терени, творять певний канон пам’яті, особливо виразний у спогадах. До т. зв. меж пригадування⁵⁷ можна віднести як концепт жертви, заручника обставин, так і колективне забування дражливих моментів. Для того щоб не вдаватись у детальний аналіз усіх спогадів, опублікованих суспільно-культурними товариствами, хочу представити лише їх узагальнені моделі.

Спогади лемків – переважно кількох близьких осіб (родичів, друзів, односельців) – вміщують, як правило, краєзнавчі сюжети. Публікації подібні й за структурою: вступ-звертання зі згадкою про акцію “Вісла” 1947 р. чи іншу трагічну подію, далі нарис з історії села або родини (переважно, від кінця XIX ст.), який має доводити самотність або українськість лемківської громади, тоді йде опис життя і побуту лемків, перебіг депортації, облаштування на новому місці, враження від відвідин “малої батьківщини”.

У мемуарах, написаних холмщачами, надсянцями також описане життя напередодні та під час війни, труднощі переїзду й облаштування на нових теренах або ж містяться публіцистичні нариси⁵⁸. Однак у розповідях депортованих із Холмщини основне місце займає українсько-польський військово-політичний конфлікт, який впливав на подальші події. У спогадах, краєзнавчих розвідках особи, депортовані з Надсяння та Любачівщини, часто розповідають про своїх краян, що були в лавах УГА, УПА⁵⁹, у такий спосіб формулюючи т. зв. героїський дискурс.

⁵⁵ Союз Поляків “Білий Орел” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orzelbialy.org.ua/>

⁵⁶ Муравський О. Товариство польської культури: історія та сучасність / О. Муравський // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2010–2011. – Вип. 3–4. – С. 237.

⁵⁷ Детальніше див.: Хальбвас М. Соціальні рамки пам’яті / М. Хальбвас / [пер. с фр. и вступ. стаття С. Зенкіна]. – Москва: Новое издательство, 2007. – С. 11.

⁵⁸ Процюк В. Книга пам’яті. До 60-річчя польсько-українських кривавих подій на Закерзонні / В. Процюк. – Львів: Сполом, 2004. – 739 с.

⁵⁹ Стех Я. Хилимо низько голови перед борцями за волю. До 5-ої річниці смерті надрайонної УПА – Ірини Тимочко-Камінської – “Христі” / Я. Стех // Наш край Любачівщина / [за ред.: Ю. Судина, А. Судина]. – Львів: “Растр-7”, 2015. – Вип. 9. – С. 72–78.

Проаналізувавши видання товариств депортованих українців, можна зробити такий висновок: незважаючи на задекларовану широку аудиторію, ці видання разом із поїздками на “рідні терени” слугують основою для підтримання ідентичності переселенців. В умовах негласного табу під час радянського періоду і незначної уваги суспільства до історичної пам’яті переселенців друкована продукція товариств для депортованих осіб є платформою для самовираження, головню свого травматичного досвіду. По суті, це – можливість розповісти-виговоритись, бути почутим, нехай і серед вузького кола людей із подібними життєвими історіями.

Дуже важко або майже неможливо чітко визначити, чи спогади про війну, міжнаціональний конфлікт, депортацію, які особа подала в якесь із видань переселенців, були написані лише в терапевтичних цілях, чи для конституювання своєї ідентичності переселенця, де також значну роль відіграє т. зв. образ “малої вітчизни”. Тут радше можна говорити про поєднання цих двох функцій і посилення однієї із них у різні періоди життя особи. Ці функції розповіді-спогадів вплинули на формування т. зв. канону пригадування, який негласно існував серед членів цих товариств, особливо якщо йдеться про т. зв. професійних свідків.

Щодо канону пригадування, то тут ідеться насамперед про значний акцент на польсько-українському етнополітичному конфлікті в роки Другої світової війни, на втратах української сторони, героїзацію вояків УГА й УПА, вихідців із Закерзоння або ж доведення власної самотності. Цей канон пригадування, який підтримується у виданнях переселенських товариств, можна розцінювати як один із виявів міфологізації/героїзації історичної пам’яті, які є необхідними складовими не лише для існування нації (її легітимізації через історичну тяглість, героїв, територію, мову), а й для суспільних груп. Варто зауважити, що авторка не має на увазі, що спільнота переселенців – це окрема нація, адже більшість осіб ідентифікує себе з Україною, яка для них є Батьківщиною⁶⁰.

⁶⁰ Павлів Ю. Образ “малої вітчизни”... – С. 170.